

Vammaispalvelulain muutokset 1.9.2009 lukien

Vammaispalvelut yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistäjinä

Vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987, jäljempänä vammaispalvelulaki) syyskuun alusta voimaan tulevilla muutoksilla edistetään suunnitelmallisesti vaikeavammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta sekä muita perus- ja ihmisoikeuksia. Tavoitteena on myös lisätä vaikeavammaisten henkilöiden itsenäisyyttä ja itsemääräämisoikeutta sekä mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan eri toimintoihin.

Kaikkia vammaispalvelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestettäessä on otettava huomioon lain sisältö kokonaisuudessaan suhteessa vaikeavammaisen henkilön yksilöllisiin vammasta ja sairaudesta aiheutuviin tarpeisiin. Palveluja ja tukitoimia koskevien säännösten ohella on tarkasteltava esimerkiksi säännöksiä lain tarkoituksesta (1 §), vammaisen henkilön määritelmästä (2 §) ja lain toissijaisuudesta (4 §) sekä vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun asetuksen (759/1987, jäljempänä vammaispalveluasetus) periaatteita toimintamahdollisuuksien ja omatoimisen suoriutumisen tukemisesta (1 §). Merkitystä on myös vammaispalvelulain elinolojen ja palvelujen kehittämistä koskevilla säännöksillä (6 ja 7 §), joihin sisältyy sekä vammaisen henkilön asiakaspalvelu että palvelujen järjestäminen hänen äidinkieltensä huomioon ottaen.

Vammaispalvelulain uudet säännökset konkretisoivat myös valtioneuvoston vammaispoliittisessa selonteossa vuonna 2006 määritellyjä suomalaisen vammaispolitiikan keskeisiä periaatteita vammaisten henkilöiden oikeudesta yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen sekä tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin.

Keskeiset muutokset

1.9.2009 voimaan tulevat keskeiset muutokset ovat:

- Asiakkaan yksilöllisen tarpeen huomioon ottaminen palveluja ja tukitoimia järjestettäessä (3 § 2)
- Palvelutarpeen selvittäminen määräajassa sekä yksilöllisen palvelusuunnitelman laatimisen ja päätöksenteon viivytyksettömyys (3 a §)
- Vammaispalvelulaki ensisijaiseksi kehitysvammaisten erityishuollosta annettuun lakiin (519/1977, jäljempänä kehitysvammalaki) nähden (4 §)
- Henkilökohtainen apu vaikeavammaiselle henkilölle (8 § 2, 8 c § ja 8 d §)
- Henkilökohtainen apu maksuttomaksi sosiaalipalveluksi (laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista, 734/1992, jäljempänä asiakasmaksulaki 4 § 5 kohta)
- Teknisiä muutoksia taloudellisten tukitoimien osalta (9 §)
- Teknisiä muutoksia vammaispalveluasetukseen

Palvelutarve selvitettävä määräajassa

Vammaispalvelujen ja tukitoimien tarve on selvitettävä vammaisen henkilön tilanteen ja olosuhteiden edellyttämällä tavalla. Selvittäminen on aloitettava viimeistään seitsemäntenä

arkipäivänä siitä kun vammaisen henkilö tai hänen laillinen edustajansa, omaisensa tai muu henkilö tai viranomaisen on ottanut yhteyttä kuntaan palvelujen saamiseksi (3 a §). Säännös täydentää sosiaalihuoltolain (710/1982) 40 a §:ää sosiaalipalvelujen tarpeen arvioinnin määräajoista sekä osaltaan toteuttaa muissakin keskeisissä sosiaalipalveluissa viime vuosina käyttöön otettua sosiaalitakuuta.

Laskettaessa em. määräaika ei yhteydenottopäivää oteta huomioon. Arkipäivänä ei myöskään pidetä pyhäpäivää eikä arkilauantaita. Yhteydenoton tapahtuessa esimerkiksi tiistaina palvelutarpeen arviointi on aloitettava viimeistään seuraavan viikon torstaina, mikäli viikolla ei ole arkipäiviä.

Palvelutarpeiden selvittämiseksi pääsääntönä on kotikäynti tai vähintään asiakkaan henkilökohtainen tapaaminen. Tarvittaessa voidaan hyödyntää vammaisten henkilöiden toimintakyvyn arviointiin tarkoitettuja soveltuvia menetelmiä.

Vammaispalvelulain 3 §:ään on lisätty uusi 2 momentti, jonka mukaan palveluja ja tukitoimia järjestettäessä on otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve. Säännös korostaa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000, jäljempänä asiakaslaki) 8 §:ssä olevien asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja osallistumista koskevien säännösten huomioon ottamista.

Asiakaslain 8 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan. Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Sama koskee hänen sosiaalihuoltoonsa liittyviä muita toimenpiteitä. Asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon asiakkaan etu (8 §). Asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta seuraa myös se, että palvelutarpeen selvittämiseen ei tule ryhtyä, jos vammaisen henkilö sitä vastustaa. Vastaavasti jo aloitettu selvittäminen on asiakkaan pyynnöstä keskeytettävä. Asiakkaalle on kuitenkin tällöinkin asiakaslain 5 §:n mukaisesti selvitettävä hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen (5 §).

Palvelusuunnitelma laadittava viivytyksettä

Palvelutarpeen selvittäminen on välttämätön osa yksilöllisen palvelusuunnitelman valmistelua. Suunnitelma on laadittava ilman aiheetonta viivytystä ja muutoin sosiaalihuollon asiakaslain 7 §:n edellyttämällä tavalla (3 a §). Tämä tarkoittaa ensinnäkin suunnitelman laatimista pääsääntöisesti yhteisymmärryksessä asiakkaan itsensä kanssa aina, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen muutoin ole ilmeisen tarpeetonta. Asiakaslain edellä mainittujen 5-8 §:ien ohella on noudatettava säännöksiä itsemääräämisoikeudesta erityistilanteissa. Jos täysi-ikäinen asiakas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa tai sosiaalihuoltoonsa liittyvien muiden toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia, on asiakkaan tahtoa selvitettävä yhteistyössä hänen laillisen edustajansa taikka omaisensa tai muun läheisen henkilön kanssa (9 §). Alaikäisen henkilön toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla (10 §).

Palvelusuunnitelmasta on riittävän yksityiskohtaisesti käytävä ilmi asiakkaan yksilöllinen tilanne niiltä osin kuin se vaikuttaa palvelujen sisällöstä, järjestämistavasta ja määrästä päättämiseen. Vammaan ja sairauteen liittyvien seikkojen ohella asiakkaan yksilöllisen tilanteen selvittäminen vaatii huomion kiinnittämistä myös hänen sosiaaliseen asemaansa (mm. työssäkäynti, opiskelu, asumismuoto, perhesuhteet). Erityishuolto-ohjelmaan kirjataan edelleen kehitysvammaisille henkilöille kehitysvammalain nojalla järjestettävät erityishuollon toteuttamiseksi tarvittavat palvelut.

Asiakas on ohjattava hakemaan palvelusuunnitelmaan kirjattuja palveluja ja tukitoimia. Lähtökohtaisesti suunnitelmaan kirjatut palvelut ja tukitoimet tulee asiakkaalle myöntää ellei ole perusteltua syytä menetellä toisin. Suunnitelmasta poikkeaminen on päätöksessä aina erikseen perusteltava.

Palvelusuunnitelma on tarkistettava asiakkaan tarpeiden ja olosuhteiden muuttuessa sekä muutoinkin tarpeen mukaan (3 a §). Suunnitelmaan voidaan myös merkitä tarkistamisajankohta. Vähimmäisaika tarkistamiselle ja arvioinnille on kaksi - kolme vuotta.

Päätöksenteon viivytyksettömyys

Päätökset asiakkaiden hakemuksiin on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä. Lisäksi on säädetty, että enimmäisaika päätösten tekemiselle on kolme kuukautta palvelun tai tukitoimen hakemisesta (3 a §). Päätös on luonnollisesti tehtävä heti kun asia on valmis päätettäväksi. Määräajasta poikkeamiseen voi oikeuttaa jokin erityinen syy kuten esimerkiksi vamman tai sairauden harvinaislaatuisuuteen liittyvä palvelutarpeen selvittämisen vaativuus. Tällöinkin hakemukset on käsiteltävä ilman aiheetonta viivytystä. Erityisesti on syytä huolehtia siitä, että tarpeettomilta sairaala- tai laitoshoidoijaksoilta vältytään.

Vammaispalvelulaki ensisijaiseksi kehitysvammalakiin nähden

Vammaispalvelulaki on edelleenkin toissijainen suhteessa muuhun lainsäädäntöön. Lain mukaisia tukitoimia ja palveluja järjestetään, jos henkilö ei saa riittäviä ja hänelle sopivia palveluja tai tukitoimia muun lain nojalla. Muutetun 4 § 1 momentin mukaan kehitysvammalain 1 §:ssä tarkoitettujen henkilöiden tarvitsemat erityispalvelut järjestetään ensisijaisesti vammaispalvelulain nojalla silloin kun ne ovat riittäviä ja sopivia sekä kehitysvammaisen henkilön edun mukaisia. Vammaispalvelulain ja kehitysvammalain keskinäinen soveltamisjärjestys muuttuu siis nykyisin lakien soveltamiskäytännössä omaksutusta järjestyksestä siten, että vammaispalvelulaista tulee lähtökohtaisesti ensisijainen kehitysvammalakiin nähden.

Kehitysvammalain tarkoitusta, soveltamisalaa sekä palveluja koskevat säännökset säilyvät ennallaan. Näin vammaispalvelulain uudet säännökset eivät merkitse muutoksia erityishuoltopalvelujen järjestämiseen nimenomaan niiden tarpeessa oleville henkilöille. Kehitysvammalain nojalla palveluja on järjestettävä silloin, jos vammaispalvelulain mukaiset palvelut ja tukitoimet eivät ole asiakkaalle riittäviä tai sopivia. Muun muassa kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisiä tarpeita vastaavia asumispalveluita, perhehoitoa sekä vaativaa ja monialaista erityisosaamista ja ympärivuorokautista hoitoa ja valvontaa edellyttäviä palveluja voidaan edelleen järjestää kehitysvammalain nojalla.

Vaikeavammaisuus henkilökohtaisen avun järjestämisen edellytyksenä

Henkilökohtaista apua on järjestettävä sellaiselle vaikeavammaiselle henkilölle, joka pitkäaikaisen tai etenevän vamman tai sairauden vuoksi tarvitsee välttämättä ja toistuvasti toisen henkilön apua suoriutuakseen päivittäisistä toiminnoista (8 c §). Välttämättömästä ja toistuvasta toisen henkilön avun tarpeesta on kyse sekä silloin kun avun tarve on sekä määrällisesti runsasta että silloin kun se on jatkuvaluonteista tai määrällisesti vähäisempää, mutta toistuvaa.

Pääsääntöisesti henkilökohtaiseen apuun oikeuttavat vammat ja sairaudet ovat luonteeltaan pysyviä. Ne voivat olla myös eteneviä kuten esimerkiksi MS-tauti, eräät lihassairaudet ja ALS sekä jotkut harvinaiset sairaudet. Lisäksi niille voi olla ominaista toimintakyvyn voimakaskin vaihtelu ja siitä aiheutuva vaihteleva ja/tai toistuva toisen henkilön avun tarve. Toistuvia avun tarpeita on esimerkiksi näkövammaisilla henkilöillä. Vaihtelevia avuntarpeita esiintyy puolestaan esimerkiksi vaikeahoitoisissa epilepsioissa ja muissa neurologisissa sairauksissa. Kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla avun tarpeet voivat olla runsaita tai vaihtelevia.

Henkilökohtaisen avun yksilöllinen luonne edellyttää, että vaikeavammaisella henkilöllä on voimavaroja määritellä sekä avun sisältö että toteutustavat. Hänen on kyettävä ottamaan kantaa avuntapeisiinsa ja niihin vastaamisen tapoihin. Vaikeavammaisen henkilön kuulemisessa voidaan tarvittaessa käyttää esimerkiksi tulkintemistä sekä kommunikaation apuvälineitä ja -menetelmiä. Myös omaisten ja läheisten asiantuntemukseen voidaan tukeutua, mutta avun tarpeen määrittelyn ei tule täysin perustua toisen henkilön esittämiin näkemyksiin.

Lähtökohtaisesti mitään ryhmää ei ole suljettu henkilökohtaisen avun järjestämisen ulkopuolelle vamman tai sairauden laadun, diagnoosin tai iän perusteella. Kaikkien pitkäaikaissairaiden ja vammaisten henkilöiden kohdalla vammasta ja sairaudesta riippumatta oikeutta henkilökohtaiseen apuun on arvioitava tarkastelemalla sitä, miten kunkin henkilön yksilöllinen tilanne vastaa ei vain henkilökohtaisen avun vaan myös vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien järjestämisedellytyksiä kokonaisuudessaan.

Oikeutta henkilökohtaiseen apuun ei ole sidottu tiettyyn ikään, vaan toimintavajavuuden objektiiviseen syyhyn. Myös ikääntyneinä vammautuneilla henkilöillä on oikeus palveluihin ja tukitoimiin samoin perustein kuin muilla vammaisilla henkilöillä. Toisaalta vaikeavammaisen henkilön ikääntyminen ei sulje häntä henkilökohtaisen avun ulkopuolelle. Ikääntymiseen liittyvä vammaisuus on erotettavissa tavanomaiseksi katsottavasta ikääntymisestä: ikääntymisen myötä esimerkiksi näkö- ja kuulo heikentyvät, mutta vain osalla ihmisistä niin voimakkaasti, että tila vastaa vaikeavammaisuutta.

Vaikeavammaisilla lapsilla on oikeus vammaispalvelulain mukaiseen henkilökohtaiseen apuun silloin, kun he eivät ole vanhempiensa ja muiden huoltajiensa välittömän ja jatkuvan valvonnan ja hoivan tarpeessa vaan voivat itse ainakin osittain vaikuttaa ja tehdä päätöksiä omasta toiminnastaan. Mitään tiettyä ikää ei voida asettaa mittariksi, vaan lapsen yksilölliseen tilanteeseen ja kehitystasoon tulee asiakaslain 10 §:n mukaisesti kiinnittää huomiota. Mikäli vaikeavammaisen lapsen avun tarve edellyttää pääosin sairaanhoidon osaamista tai muuta erityisosaamista jatkuvasti tai pitkäaikaisesti, tulee siihen vastata muun sosiaali- ja terveydenhuollon yleis- ja erityislainsäädännön perusteella.

Henkilökohtaisen avun järjestämisen rajaukset

Jos henkilön avun ja avustamisen tarpeet perustuvat pääosin hoivaan, hoitoon ja valvontaan, tulee niihin vastata muiden sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen ja tukitoimien avulla. Tällöin on

usein kyse tilanteista, joissa vaikeavammaisen henkilö ei itse kykene määrittelemään avuntarpeitaan, vaan määrittelystä vastaa pääasiassa joku toinen henkilö.

Pääasiassa ikääntymiseen liittyvistä sairauksista ja toimintarajoitteista johtuva avun ja tuen tarve ei edelleenkään kuulu vammaispalvelulain nojalla järjestettäväksi. Näissä tilanteissa tarvittava apu ja tuki järjestetään muun sosiaali- ja terveydenhuollon yleis- ja erityislainsäädännön nojalla.

Erityistä velvollisuutta henkilökohtaisen avun järjestämiseen ei myöskään ole, jos hyvin vaikea- tai monivammaisen henkilön huolenpitoa ei voida turvata avohuollon toimenpitein (8 § 2). Tämä koskee tilanteita, joissa vaikeavammaisen henkilö tarvitsee vaativaa ja monialaista erityisosaamista sekä ympärivuorokautista hoitoa ja valvontaa edellyttäviä palveluja. Säännös koskee myös tilanteita, joissa henkilö on jo palvelu- tai hoidontarpeensa kannalta perustellusti laitoshoidossa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen mietinnössään (StVM 32/2008 vp) ilmaiseman kannan mukaan kuitenkin myös laitoshoidossa oleville vaikeavammaisille henkilöille tulee mahdollistaa sosiaalisten suhteiden ylläpito ja yhteiskunnallinen osallisuus.

Henkilökohtaisen avun sisällöt ja määrät

Henkilökohtainen apu kohdistuu niihin toimiin, jotka henkilö tekisi itse, mutta ei niistä vamman tai sairauden vuoksi selviä. Henkilökohtaisen avun tarkoitus (8 c §) on auttaa vaikeavammaista henkilöä omien valintojensa toteuttamisessa niin kotona kuin kodin ulkopuolella

- päivittäisissä toimissa
- työssä ja opiskelussa
- harrastuksissa
- yhteiskunnallisessa osallistumisessa
- sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämisessä.

Päivittäisiä toimia, työtä ja opiskelua varten henkilökohtaista apua on järjestettävä kunkin vaikeavammaisen henkilön välttämättä tarvitsemassa laajuudessa. Avun määrän arviointi on sidoksissa perustuslaissa säädettyyn jokaisen oikeuteen välttämättömään huolenpitoon eli ihmisarvoisen elämän edellyttämään turvaan (19 § 1) sekä riittävien palvelujen turvaamiseen jokaiselle (19 § 3). Palvelujen riittävyttä arvioitaessa lähtökohdana pidetään sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Koska ihmisarvoisen elämän edellytysten täytyminen edellyttää myös muiden inhimillisten tarpeiden kuin perustarpeiden tyydyttämistä, on huomiota kiinnitettävä myös erilaisiin sosiaalisiin tarpeisiin vastaamiseen sekä vaikeavammaisen henkilön mahdollisuuksiin toteuttaa itseään.

Päivittäiset toimet ovat yleisesti elämässä tapahtuvia asioita kuten liikkuminen, pukeutuminen, hygieniasta huolehtiminen, vaate- ja ruokahuolto, kodin siivous sekä asiointi. Niihin luetaan myös vaikeavammaisen henkilön huollossa tai hoidossa olevan lapsen päivittäisiin toimiin osallistuminen. Palveluasumisen tai asumispalvelujen piirissä oleville vaikeavammaisille henkilöille henkilökohtaista apua on järjestettävä myös kodin ulkopuolisiin päivittäisiin toimiin heidän välttämättömät avuntarvettaan vastaavalla tavalla.

Henkilökohtainen apu työhön ja opiskeluun määritellään samoista lähtökohdista käsin kuin vammaispalvelulain mukaisissa kuljetuspalveluissa niitä koskeva oikeuskäytäntö mukaan lukien. Työllä tarkoitetaan työsuhteeseen perustuvan toiminnan lisäksi yritystoimintaa. Opiskeluna pidetään vastaavasti jonkin tutkinnon tai ammatin saavuttamiseen tähtäävää opiskelua tai sellaista opiskelua, joka vahvistaa vaikeavammaisen henkilön ammattitaitoa ja työllistymisedellytyksiä.

Tällaiseksi opiskeluksi on katsottava myös vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus. Koululaiselle annettava apu voi kattaa esimerkiksi kotitehtävissä avustamisen kouluajan jälkeen. Henkilökohtaista apua voi olla tarpeen järjestää myös ulkomaille suuntautuvien loma- ja työmatkojen ajaksi.

Harrastuksiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen kuten ystävyys- ja sukulaisuussuhteiden ylläpitämiseen kodin ulkopuolella on järjestettävä henkilökohtaista apua vähintään 10 tuntia kuukaudessa vuosina 2009-2010. On tärkeää huomioida palvelusuunnitelmaan sisältyvä arvio vaikeavammaisen henkilön yksilöllisen elämäntilanteen ja avuntarpeen kokonaisuuteen vastaavasta henkilökohtaisen avun määrästä tuntimäärää mitoitettaessa. Laissa säädetty vähimmäistuntimäärä ei ole ehdoton, vaan henkilökohtaista apua voidaan järjestää edellä mainittuihin tarkoituksiin myös alle 10 tuntia kuukaudessa, jos avun tarve ei ole sitä suurempi. Vuodesta 2011 vähimmäistuntimäärä on 30 tuntia kuukaudessa, ellei vähäisempi määrä turvaa välttämätöntä avun tarvetta näissä toiminnoissa.

Henkilökohtaisen avun järjestämistavat

Järjestämistavasta päätettäessä on aina otettava huomioon vaikeavammaisen henkilön mielipiteet ja toivomukset sekä hänen palvelusuunnitelmassaan määritelty yksilöllinen avun tarve ja elämäntilanne kokonaisuudessaan. Järjestämistavan on tuettava ja edistettävä vaikeavammaisen henkilön itsenäistä elämää ja yhdenvertaista oikeutta elää yhteisössä sekä tehdä samanlaisia valintoja kuin muut ihmiset. Lisäksi myös henkilökohtaisen avun intiimi luonne korostaa järjestämistavan valinnan tekemistä yhteisymmärryksessä vaikeavammaisen henkilön kanssa. Siksi asiakkaan omien käsitysten selvittämisellä asiakaslain 8, 9 ja 10 § huomioiden on erityisen suuri merkitys. Myös järjestämistavasta päätettäessä voidaan apuna tarvittaessa käyttää tulkitsemista sekä kommunikaation apuvälineitä ja -menetelmiä. Täysi-ikäisen vajaavaltaiten sekä alaikäisten kohdalla voidaan osin tukeutua myös omaisten ja läheisten asiantuntemukseen mutta avun järjestämisen ja päivittäisen toteuttamisen ei tule kokonaan perustua toisen henkilön esittämiin näkemyksiin.

Henkilökohtaisen avun eri järjestämistapoja voidaan yhdistää toisiinsa sekä muihin vammaispalvelulain ja muun sosiaalihuollon lainsäädännön mukaisiin palveluihin ja tukitoimiin.

1. Henkilökohtainen avustaja -järjestelmä

- Vaikeavammaisen henkilö toimii henkilökohtaisen avustajan työnantajana.
- Edellytyksenä kyky ja halu työnantajana toimimiseen sekä valmiudet omaan elämänhallintaan ja päätöksentekoon. Tarvittaessa kunnan viranomaisten ohjattava ja autettava avustajan palkkaamiseen liittyvissä asioissa.
- Osa työnantajavelvoitteista voidaan delegoida kolmannelle osapuolelle. Esimerkiksi palkanlaskenta ja -maksu, koulutus ja avustajavälitykseen liittyvät palvelut. Tarkoitus ei ole muuttaa nykyistä käytäntöä, jonka mukaan alaikäisen lapsen puolesta työnantajana voi toimia huoltaja tai muu laillinen edustaja tai täysi-ikäisen vajaavaltaiten henkilön puolesta edunvalvoja.
- Kunta korvaa avustajan palkkaamisesta aiheutuvat kohtuulliset ja välttämättömät kustannukset kokonaisuudessaan. Henkilökohtaisen avustajan palkka- tai työehtoihin ei sovelleta virka- tai työehtosopimuksia vaikeavammaisen henkilön toimiessa työnantajana. Työsuhteen ehdot määräytyvät työlainsäädäntöön perustuvien vähimmäisehtojen mukaan ellei kunta ole päättänyt paremmista ehdoista. Palkkaustasoa määriteltäessä on kuitenkin otettava huomioon vastaavasta työstä maksettava tavanomainen ja kohtuullinen palkka.

Korvattavia kustannuksia ovat mm:

- Avustajan palkka sekä työnantajalle kuuluvat lakisääteiset maksut ja korvaukset (sosiaaliturvamaksut, eläkemaksut, lakisääteiset työterveyshuollon maksut sekä pakolliset tapaturma- ja työttömyysvakuutusmaksut.
- Työaikalain (605/1996) mukaiset korvaukset pyhä- ja ylitöistä sekä vuosilomalain (162/2005) mukaiset korvaukset sekä työsopimuslain mukainen sairausajan palkka.
- Vakituisen avustajan sijaiseksi palkatun henkilön palkkauskustannukset.
- Muut avustajasta aiheutuvat kohtuulliset ja välttämättömät kulut. Niitä voivat olla esimerkiksi työnantajana toimimiseen liittyvät koulutuskulut ja rekrytointikulut. Lisäksi avustajan matkakulut silloin kun avustaminen edellyttää matkustamista esimerkiksi vaikeavammaisen henkilön työn tai harrastusten vuoksi.
- Pääsääntöisesti työsuhteeseen on palkattava muu henkilö kuin perheenjäsen (puoliso, lapsi, vanhempi, isovanhempi tai muu läheinen eli avopuoliso tai samaa sukupuolta oleva elämäkumppani). Poikkeuksena ovat kuitenkin tilanteet, joissa omaisen palkkaaminen on erityisen painavasta syystä vaikeavammaisen henkilön edun mukaista (esimerkiksi äkillinen avun tarve avustajan sairastuessa tai työsuhteen päättyessä, vaikeus löytää perheen ulkopuolista avustajaa, vammaan ja sairauteen liittyvät erityiset syyt mm. eleiden ja tunnetilojen tulkitseminen). Voimassa olevia omaisten ja läheisten työsuhteita on niin ikään mahdollista jatkaa, jos tilanne on vaikeavammaisen henkilön edun mukainen. Henkilökohtaisena avustajana työskentelevä omainen ei voi hoitaa samaa tehtävää omaishoitosopimuksen perusteella.

2. Kunta antaa vaikeavammaiselle henkilölle palvelusetelin avustajapalvelun hankkimista varten

- Soveltuu esimerkiksi pieniin viikoittaisiin avustajatuntimääriin vastaamiseen tai vakituisen avustajan sijaisen hankkimiseen.
- Sovelletaan 1.8.2009 voimaan tulevan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelusetelistä annetun lain (jäljempänä palvelusetelilaki) säännöksiä mainitun lain 2 §:n perusteella. Palveluseteliä käytettäessä kunnan tulee palvelusetelilain 4 ja 5 §:n mukaisesti hyväksyä ne palvelujen tuottajat, joiden palveluihin palveluseteliä voi käyttää.
- Setelillä on voitava hankkia vaikeavammaiselle henkilölle palvelusuunnitelmassa määritelty riittävä henkilökohtainen apu. Palvelusetelin arvo on määrättävä palvelusetelilain 7 §:n 2 momentin nojalla sellaiseksi, että asiakkaalle ei jää maksettavaksi omavastuusuutta.
- Palvelusetelillä järjestettäviä palveluita voi tuottaa sellainen yksityinen palvelujen tuottaja, joka on merkitty ennakkoperintäkisteriin. Palveluseteliä käytettäessä palvelujen tuottajan ja vaikeavammaisen henkilön välille ei muodostu työsuhdetta eikä vaikeavammaisen henkilö toimi työnantajana.
- Henkilökohtaisen avustajan kelpoisuusvaatimuksista ei ole säädetty. Kunnan on palvelujen tuottajia hyväksyessään määriteltävä, mitä henkilökohtaisen avun tuottamiselta edellytetään. Palvelusetelilain 5 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan palvelujen tuottajan palveluiden on vastattava vähintään sitä tasoa, jota edellytetään vastaavalta kunnalliselta toiminnalta. Lisäksi kunta voi säännöksen 5 kohdan nojalla asettaa palvelujen tuottajan hyväksymiselle asiakkaiden tai asiakasryhmien tarpeisiin tai palvelujen määrään tai laatuun liittyviä vaatimuksia.
- Palvelun tarvetta arvioivan ammattihenkilön on palvelusetelin käyttöä harkittaessa huomioitava palvelusetelin soveltuvuus vaikeavammaiselle henkilölle. Palvelusetelin on oltava vaikeavammaisen henkilön kohdalla toimiva ja palvelusuunnitelmassa määriteltyyn yksilölliseen avun tarpeeseen vastaava vaihtoehto. Mikäli vaikeavammaisen henkilö ei

kykene itsenäisesti palvelusetelin käyttöön, voi tämän laillinen edustaja, omainen tai läheinen auttaa palvelusetelin valinnassa ja käytössä.

- Kunta ei voi järjestää vaikeavammaisten henkilöiden henkilökohtaista apua ainoastaan palvelusetelillä, sillä vaikeavammaisella henkilöllä on aina oikeus kieltäytyä palvelusetelin käyttämisestä palvelusetelilain 6 §:n 1 momentin nojalla, jolloin kunnan on järjestettävä palvelu muulla tavalla.

3. Kunta hankkii avustajapalveluja ostopalveluna, järjestää palvelun itse tai yhteistyössä muiden kuntien kanssa

Avustajapalveluja voidaan kunnassa:

- hankkia ostopalveluna joko julkiselta tai yksityiseltä palvelujen tuottajalta
- järjestää osana omaa toimintaa tai palvelutuotantoa
- järjestää sopimuksin yhteistyössä muiden kuntien tai kuntayhtymien kanssa.
- Erityisesti on otettava huomioon vaikeavammaisen henkilön oma mielipide ja toivomukset avun järjestämistavasta sekä palvelusuunnitelmassa määritelty avun tarve ja elämäntilanne kokonaisuudessaan.
- Yhden tai useamman kunnan yhdessä tuottamissa avustajapalveluissa sovelletaan avustajiin kunnallista yleistä virka- ja työehtosopimusta.
- Järjestäytymättömän työnantajan on noudatettava yleissitovaa sopimusta, mutta järjestäytyneiden työnantajien sitä työehtosopimusta, johon he ovat osallisena.

Henkilökohtainen apu maksuttomaksi palveluksi

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulain 4 §:n mukaan henkilökohtainen apu on maksuton palvelu. Tämä koskee kaikkia järjestämistapoja, myös palveluseteliä. Henkilökohtaisen avun järjestämisestä voidaan kuitenkin periä maksu, jos vaikeavammaisen henkilö saa siihen korvausta muun lain kuin vammaispalvelulain perusteella. Kyseeseen tulevat pääasiassa lakisääteiset tapaturman ja liikennevahingon perusteella maksettavat vakuutuskorvaukset.

Muutoksenhaku henkilökohtaista apua koskevasta päätöksestä

Henkilökohtaisen avun järjestämistä koskevaan päätökseen haetaan muutosta samoin kuin muita vammaispalvelulain mukaisia kunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin kuuluvia palveluja ja tukitoimia koskeviin päätöksiin.

Teknisiä muutoksia vammaispalveluasetukseen ja vammaispalvelulain 9 §:ään

Vammaispalveluasetuksesta on kumottu ja siirretty vammaispalvelulakiin säännökset henkilökohtaisesta avustajasta (VpA 16 § - VpL 8 c ja 8 d §:t), palvelusuunnitelmasta (VpA 2 § - VpL 3 a §) sekä päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa tarvittavien välineiden, koneiden ja laitteiden hankkimisesta aiheutuvien kustannusten korvaamisen tasosta (VpA 17 § 2 - VpL 9 § 1). Samalla on saatettu vammaispalvelulainsäädäntö vastaamaan paremmin perustuslain (80 §) vaatimuksia. Asetuksen muutokset tulevat voimaan 1.9.2009.

Palveluasumisen järjestämiseen liittyvää asetuksen 11 §:ää on muutettu lain 8 §:n 2 momentin uutta muotoilua vastaavalla tavalla (huolenpitoa ei voida turvata avohuollon toimenpitein). Vastaava muutos on tehty vammaispalvelulain 9 §:n 2 momenttiin sisältyvään määritelmään

vaikeavammaisuudesta asunnon muutostöiden ja asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden hankintakustannusten korvaamisen edellytyksenä.

Lisäksi vammaispalvelulain 9 §:ään on lisätty uusi 3 momentti valtuudesta antaa valtioneuvoston asetus hyväksyttävistä kustannuksista sekä muista vammaispalvelulain 9 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitettun taloudellisen tukitoimen korvauksen määräytymiseen vaikuttavista seikoista (ylimääräiset vaatetus- ja ravintokustannukset, päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa tarvittavat välineet, koneet ja laitteet, asunnon muutostyöt sekä asuntoon kuuluvat välineet ja laitteet). Tukitoimia koskevat vammaispalveluasetuksen säännökset (12-13 §, 17 § 1 ja 3, 18 §, 19 §) säilyvät ennallaan.

Toimeenpano ja seuranta

Vammaispalvelulain soveltamisen tueksi eri tahot ovat järjestäneet ja järjestävät koulutustilaisuuksia eri puolilla maata. Vammaispalvelulain muutoksia koskevasta tiedottamisesta, kouluttamisesta, ohjauksesta ja seurannasta huolehtimaan on sosiaali- ja terveysministeriö asettanut laajapohjaisen ohjausryhmän. Tavoitteena on tukea vammaispalvelulain yhdenmukaista tulkintaa ja soveltamista muun muassa internetissä julkaistavan vammaispalvelukäsikirjan avulla. Sosiaali- ja terveysministeriö tekee myös erillisseurannan uudistuksen toimeenpanosta ja vaikutuksista vuosina 2009-2013.

Lisätietoja

Lakimies Jaana Huhta, puh (09) 160 74132, etunimi.sukunimi@stm.fi